

Izabela Czerniejewska

Edukacja wielokulturowa

Działania podejmowane w Polsce

Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Izabela Czerniejewska

Edukacja wielokulturowa
Działania podejmowane w Polsce

Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2013

Recenzent

Aleksander Posern-Zieliński

Opracowanie redakcyjne i korekta

Magdalena Szczepańska

Projekt okładki

Monika Pest

Na okładce wykorzystano pracę:

© Ekaterina Voinova – Fotolia.com

ISBN 978-83-231-3131-1

Copyright © by Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2013

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA

Redakcja: ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń
tel. (56) 611 42 95, fax (56) 611 47 05
e-mail: wydawnictwo@umk.pl

Dystrybucja: ul. Reja 25, 87-100 Toruń
tel./fax (56) 611 42 38
e-mail: books@umk.pl

www.wydawnictwoumk.pl

Druk i oprawa: Wydawnictwo Naukowe UMK
ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń

Spis treści

Wstęp	13
Rozdział 1. Wielokulturowość i edukacja wielokulturowa	19
1.1. Zrozumieć wielokulturowość	19
1.1.1. Wielokulturowość a dominacja kulturowa	21
1.1.2. Wielokulturowość a zakorzenienie	23
1.1.3. Wielokulturowość a konieczność współdziałania	24
1.2. Zrozumieć edukację wielokulturową	26
1.2.1. Definicja edukacji wielokulturowej	26
1.2.2. Cele i treści edukacji wielokulturowej	28
1.2.3. Edukacja formalna i nieformalna	32
1.2.4. Metody nauczania edukacji wielokulturowej	34
Rozdział 2. Mniejszości narodowe i etniczne a edukacja wielokulturowa	38
2.1. Sylwetka mniejszości narodowych i etnicznych	38
2.1.1. Mniejszości narodowe, etniczne oraz posługujące się językiem regionalnym – definicja	39
2.1.2. Liczba mniejszości narodowych, etnicznych oraz posługujących się językiem regionalnym	42
2.1.3. Skąd pochodzą i gdzie mieszkają mniejszości w Polsce? ...	44
2.1.4. Czym różnią się od siebie mniejszości?	49
2.1.5. Problemy mniejszości	52

2.2. Edukacja mniejszości narodowych i etnicznych	56
2.2.1. Edukacja szkolna mniejszości – historia	57
2.2.2. Edukacja szkolna mniejszości – współczesność	59
2.2.2.1. Szkoły z językiem nauczania mniejszości	62
2.2.2.2. Szkoły dwujęzyczne	67
2.2.2.3. Szkoły z dodatkową nauką języka mniejszości	69
2.2.2.4. Szkoły z dodatkowymi zajęciami dla uczniów romskich	73
2.2.3. Edukacja nieformalna przedstawicieli mniejszości	80
2.2.4. Wnioski i rekomendacje	82
2.3. Edukacja o mniejszościach narodowych i etnicznych	84
2.3.1. Edukacja o mniejszościach narodowych i etnicznych w szkole	85
2.3.2. Edukacja nieformalna o mniejszościach narodowych i etnicznych	89
2.3.2.1. Edukacja o mniejszościach dla różnych grup docelowych	90
2.3.2.2. Scenariusze o mniejszościach narodowych i etnicznych	96
2.3.3. Wnioski i rekomendacje	100
Rozdział 3. Uchodźcy a edukacja wielokulturowa	103
3.1. Sylwetka uchodźcy	103
3.1.1. Uchodźca – definicja	104
3.1.2. Liczba i miejsce pochodzenia uchodźców	106
3.1.3. Droga do statusu uchodźcy	108
3.1.4. Miejsce życia osoby oczekującej na status uchodźcy	110
3.1.5. Problemy uchodźców	112
3.1.6. Przystosowanie się do życia w Polsce	114
3.2. Edukacja uchodźców	116
3.2.1. Edukacja szkolna uchodźców	117
3.2.2. Edukacja uchodźców w ośrodkach	124
3.2.3. Edukacja nieformalna uchodźców	126
3.2.3.1. Szkolenia zawodowe	127
3.2.3.2. Szkolenia prawnicze	128
3.2.3.3. Szkolenia językowe i kulturowe	129
3.2.4. Wnioski i rekomendacje	131

3.3. Edukacja o uchodźcach	135
3.3.1. Edukacja o uchodźcach w szkole	135
3.3.1.1. Przygotowanie szkoły na przyjęcie uchodźcy	137
3.3.2. Edukacja nieformalna o uchodźcach	139
3.3.2.1. Edukacja o uchodźcach dla różnych grup docelowych	141
3.3.2.2. Scenariusze na temat uchodźców	145
3.3.3. Wnioski i rekomendacje	147
Rozdział 4. Imigranci a edukacja wielokulturowa	150
4.1. Sylwetka imigranta	150
4.1.1. Imigrant – definicja	151
4.1.2. Liczba imigrantów	152
4.1.3. Jakich mamy imigrantów?	154
4.1.4. Skąd pochodzą i dlaczego przybyli?	157
4.1.5. Problemy imigrantów	160
4.1.6. Przystosowanie się do życia w Polsce	163
4.2. Edukacja imigrantów	166
4.2.1. Edukacja szkolna imigrantów	167
4.2.1.1. Język polski dla cudzoziemców w szkole	170
4.2.1.2. Przygotowanie nauczycieli do pracy z młodzieżą innej narodowości niż polska	172
4.2.1.3. Edukacja języka kraju pochodzenia: szkoła ormiańska i szkoła wietnamska	174
4.2.2. Edukacja nieformalna imigrantów	177
4.2.2.1. Informacja jako rodzaj edukacji imigrantów	179
4.2.2.2. Nauczanie języka polskiego jako obcego	180
4.2.3. Edukacja studentów zagranicznych	182
4.2.4. Wnioski i rekomendacje	183
4.3. Edukacja o imigrantach	185
4.3.1. Edukacja o imigrantach w szkole – teoria	186
4.3.2. Edukacja o imigrantach w szkole – praktyka	187
4.3.3. Edukacja nieformalna o imigrantach	190
4.3.3.1. Edukacja o imigrantach dla różnych grup docelowych	192
4.3.4. Wnioski i rekomendacje	194

Rozdział 5. Repatrianci a edukacja wielokulturowa	198
5.1. Sylwetka repatrianta	198
5.1.1. Repatriant – definicja	199
5.1.2. Liczba repatriantów	202
5.1.3. Jacy są, skąd pochodzą i gdzie mieszkają?	203
5.1.4. Dlaczego przybyli?	205
5.1.5. Droga do statusu repatrianta	207
5.1.6. Problemy repatriantów	211
5.1.7. Przystosowanie się do życia w Polsce	215
5.2. Edukacja repatriantów	219
5.2.1. Edukacja w kraju pochodzenia	219
5.2.1.1. Kursy języka polskiego w kraju pochodzenia	220
5.2.1.2. Biblioteczka i poradnik	222
5.2.2. Edukacja szkolna repatriantów	223
5.2.3. Edukacja nieformalna repatriantów	226
5.2.3.1. Kursy językowe	227
5.2.3.2. Kursy adaptacyjne	230
5.2.3.3. Kursy zawodowe	234
5.2.3.4. Kursy kulturowe	236
5.2.3.5. Poradnictwo i wsparcie	238
5.2.4. Wnioski i rekomendacje	241
5.3. Edukacja o repatriantach	243
5.3.1. Edukacja o repatriantach w szkole	246
5.3.1.1. Przygotowanie szkoły na przyjęcie repatrianta	247
5.3.2. Edukacja nieformalna o repatriantach	250
5.3.2.1. Edukacja o repatriantach dla różnych grup docelowych	251
5.3.2.2. Scenariusze na temat repatriacji	254
5.3.3. Wnioski i rekomendacje	255
Rozdział 6. Inne programy edukacji wielokulturowej	258
6.1. Edukacja wielokulturowa dla grup jednolitych kulturowo	259
6.1.1. Uczenie o kulturach odległych i egzotycznych	260
6.1.2. Odkrywanie własnej tożsamości	262
6.1.3. Wiedza o stereotypach i stosunku wobec innego	264
6.1.4. Wczucie się w sytuację wielokulturową	269

6.1.5. Aktywizacja do podejmowania działań wielokulturowych ..	271
6.1.6. Tworzenie zaplecza merytorycznego edukacji wielokulturowej	274
6.1.7. Wnioski i rekomendacje	277
6.2. Edukacja wielokulturowa dla grup zróżnicowanych kulturowo ..	278
6.2.1. Zauważenie różnorodności kulturowej	279
6.2.2. Etnograficzne poznawanie kultury innego	282
6.2.3. Porównywanie kultur	284
6.2.4. Konfrontacja międzykulturowa	286
6.2.5. Wykorzystanie różnorodnych potencjałów	290
6.2.6. Wnioski i rekomendacje	293
Zakończenie	297
Aneks	303
Bibliografia	309

Wstęp

Pierwsze moje refleksje dotyczące edukacji wielokulturowej wiążą się z przygotowaniem do druku broszury *Mniejszości narodowe w Polsce*, a także z przeprowadzeniem kilkudziesięciu lekcji o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz kilku szkoleń dla przedstawicieli organizacji pozarządowych¹. Jako antropolog, przyglądając się swoim poczynaniom edukacyjnym, zauważałam coraz to nowe zakresy tematyczne – już nie tylko uczenie o mniejszościach, ale też edukacja samych mniejszości stała się obszarem moich zainteresowań. Do tego dochodziły kolejne grupy odmienne kulturowo, z którymi zaczęłam się stykać: uchodźcy, imigranci i repatrianci. Doświadczenie praktyka edukatora umożliwiło mi dotarcie do wielu osób i instytucji zajmujących się edukacją wielokulturową, uczestnictwo w projektach związanych z wielokulturowością, a także samodzielną realizację kilku z nich. Z kolei doświadczenie antropologa ułatwiło mi przeprowadzenie badań terenowych wśród osób pracujących z ludźmi o odmiennym pochodzeniu kulturowym, obserwację środowisk i grup mniejszościowych, a nawet wejście w bliskie relacje z niektórymi grupami, w tym z mieszkańcami ośrodków dla uchodźców.

Zdaję sobie sprawę z faktu, że moje uwikłanie w problematykę miało znaczny wpływ na pracę badawczą i w pewien sposób mogło ją czynić mniej obiektywną, a bardziej zaangażowaną. Czytelnik zwróci zapewne

¹ Działania te podejmowałam jako wolontariuszka Stowarzyszenia „Jeden Świat” w latach 2000–2008.

uwagę, że w wielu prezentowanych w książce działaniach sama uczestniczyłam bądź nawet je realizowałam. Są to projekty, o których mam największą wiedzę, do których starałam się odnieść obiektywnie, uwzględniając zastrzeżenie Janusza Sztumskiego: obiektywizm jest „niewątpliwie szczególnie istotny w odniesieniu do badań społecznych, w których możliwość osobistego zaangażowania badającego jest niewspółmiernie większa, niż w każdej innej nauce, a stąd też znacznie większa trudność w utrzymaniu dystansu do przedmiotu badań” (Sztumski 1999: 49).

Mając na uwadze ów problem, podczas realizacji założonego przedsięwzięcia starałam się wyraźnie oddzielić zaangażowanie w działania edukacyjne od prowadzenia badań naukowych. Każdorazowo moje własne działania były ewaluowane przez uczestników i wówczas, przez pryzmat odbiorców, starałam się oceniać wartość projektu. Mogę mieć zatem nadzieję, że moje zaangażowanie raczej przydało wartości i jakości badaniom nad omawianym zagadnieniem, niż je uszczupliło.

Edukacja wielokulturowa to proces edukacyjny polegający na nauczaniu o zróżnicowaniu kulturowym, kształtowaniu rozumienia odmienności kulturowych. W książce podejmuję się przybliżenia dwóch kontekstów edukacyjnych: szkolnego (edukacja formalna) oraz pozaszkolnego, zwykle realizowanego przez instytucje i organizacje pozarządowe (edukacja nieformalna). W moim rozumieniu edukacja wielokulturowa powinna docierać do różnych grup docelowych i być skierowana zarówno do grup odmiennych etnicznie i kulturowo, jak i do większości społeczeństwa polskiego. Podział na rozdziały uwzględnia te odmienne grupy.

W pracy podjęłam tematykę dotyczącą edukacji wielokulturowej na terenie Polski. Zmiany wywołane w Polsce po 1990 roku spowodowały ujawnianie się mniejszości narodowych i etnicznych, historycznie zamieszkujących Polskę, a także otwarcie granic i łatwiejszy napływ ludności pochodzącej z różnych stron świata. Moim zadaniem stało się przedstawienie ogólnych trendów edukacyjnych panujących we współczesnej Polsce, związanych z narastającą wielokulturowością. Zdaję sobie sprawę ze specyfiki wielu regionów naszego kraju, w których realizowane działania edukacyjne nie mogą być wykorzystywane w innych krańcach Polski. Ta

specyficzna sytuacja dotyczy zarówno pograniczy i znajdujących się tam mniejszości narodowych i etnicznych, jak i skupisk imigrantów, uchodźców i repatriantów. Staralam się pokazać różnorodność podejmowanych programów edukacyjnych, prowadząc badania terenowe w kilku miejscach w Polsce: w Warszawie, Krakowie, Wrocławiu, Poznaniu, Białymstoku, Sejnach, Puńsku i Bielsku Podlaskim.

Głównym celem prezentowanych badań jest przedstawienie oraz porównanie działalności prowadzonej w zakresie edukacji wielokulturowej w jak najszerszym kontekście, w sytuacji, w której obecnie znajduje się społeczeństwo polskie. Stąd też podejmuję się zestawienia programów realizowanych w ramach edukacji formalnej z edukacją nieformalną. Ponadto rozpatrzę projekty realizowane dla różnych grup docelowych: mniejszości narodowych i etnicznych, uchodźców, imigrantów, repatriantów i społeczeństwa polskiego. Sporządzenie takiego „katalogu” podejmowanych działań edukacji wielokulturowej umożliwiło mi uchwycenie podobieństw i różnic w stosowanych strategiach edukacyjnych, zauważenie luk w istniejących działaniach i nakładających się na siebie projektach. Takie zestawienie spowodowało także wyraźniejsze dostrzeżenie adekwatnych praktyk, które mogą być stosowane dla różnych grup docelowych.

Praca składa się z sześciu rozdziałów. Pierwszy wprowadza w zagadnienie wielokulturowości i edukacji na jej rzecz. Rozdziały II, III, IV i V mają bardzo podobną strukturę, co jest zabiegiem zamierzonym, mającym za zadanie ułatwienie dostrzeżenia różnic i podobieństw pomiędzy realizowanymi działaniami w odniesieniu do poszczególnych grup odbiorców. Każdy rozdział dotyczy odrębnej grupy – mniejszości narodowych i etnicznych, uchodźców, imigrantów oraz repatriantów i składa się z trzech części. Pierwsza to przedstawienie sytuacji danej grupy, kontekstu, w którym funkcjonuje w Polsce; obejmuje definicję danej grupy, jej liczebność, pochodzenie, obecne miejsce zamieszkania, a także problemy, z jakimi się borykają jej przedstawiciele, oraz inne istotne elementy charakterystyki. Część druga każdego z tych rozdziałów dotyczy edukacji skierowanej do danej grupy. Tutaj szczegółowo przedstawiono programy szkolne i działania nieformalne realizowane dla określonej grupy. Ostatnia część każdego